

UOT 81`28;81`286

RƏŞAD ZÜLFÜQAROV

NAXÇIVAN DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN KEÇİ ADLARI HAQQINDA

Məqalə Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən keçi adlarının öyrənilməsinə həsr olunub. Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən keçi adları zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Tədqiqatlar sübut edir ki, insanlar bu sahə ilə ən qədim zamanlardan məşğul olmuşlar. Keçi türk xalqları arasında ruzi, bərəkət, bolluq rəmzidir. Ona görə də əsrlər boyu türk xalqları bu heyvana hörmətlə yanaşmışlar. Novruz bayramında Azərbaycan xalqının ən məşhur xalq tamaşalarından biri “Kosa-kosa” adlanır. Burada keçi yazın, təbiətin oyanışının rəmzi kimi təsvir edilir. Keçəl isə qışın obrazıdır. Döyüş zamanı keçinin keçələ qalib gəlməsi qışın bitməsi, yazın gəlişini xarakterizə edir. Məqalədə Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən keçi adları türk dilləri, onların dialekt və şivələri, qədim yazılı mənbə və abidələr, lüğətlərlə müqayisəli tədqiq olunmuşdur. Aparılan təhlillər imkan verir deyək ki, keçi adları ilə bağlı sözlər ümumtürk leksik fondunda mühüm yerlərdən birini tutur. Tədqiqat zamanı müəllif bir sıra maraqlı yeni elmi faktlar əldə etmişdir.

Açar sözlər: *Naxçıvan, dialekt və şivələr, keçi adları, leksika, qədim yazılı abidələr.*

Bildiyimiz kimi, ən qədim zamanlardan günümüzədək keçi türklərdə müqəddəs heyvan hesablanmışdır. Belə ki, keçi həm qədim dövrlərdə və həm də günümüzdə “ruzı, bərəkət, təzə ruh, yenilik” kimi səciyyələndirilmişdir. Bunu nəinki müasir dövrümüz, hətta ən qədim adət-ənənə və inanlarımızda asanlıqla görmək mümkündür. Məlumdur ki, ta qədim zamanlardan üzü bəri bahar bayramı qeyd edilərkən xalq arasında “Kosa-kosa” deyilən bir tamaşa düzəldilir və burada üç əsas obraz iştirak edir – Kosa, keçəl və keçi. Həmin tamaşadan da bildiyimiz kimi keçəl qışın, soyuqluğun, ruzinin tükənməsinin, keçi isə yazın, bolluğun, təbiətin oyanışının rəmzi obrazlarıdır. Təsadüfi deyil ki, keçinin döyüşdə keçələ qalib gəlməsi bir tərəfdən xalqın yazın gəlişi, təbiətin canlanması arzusunun ifadəsidirsə, digər tərəfdən keçiyə müqəddəs heyvan kimi yanaşmanın, türk mifik təfəkkürünün məntiqi təzahürüdür. Buna görə də dilimizin bütün dialekt və şivələrində olduğu kimi, Naxçıvan dialekti və şivələrində də keçilərə onların yaşı, xasiyyəti, bədəninin rəngi, qulaq və buyuzlarının formalarına uyğun müxtəlif adlar verilmişdir. Məqalədə belə adların müəyyən bir hissəsi tədqiqata cəlb olunmuşdur. Unutmayaq ki, həmin sözlərin bir çoxu Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrində, bir sıra türk dillərində, qədim yazılı abidələrimizdə, lüğətlərdə eyni və ya yaxın fonetik tərkib və mənalarda işlənərkəndir.

Naxçıvan şivələrində “bir-üç həftəlik keçi balası” mənasında qıdix’//qıdix’//qıdığ’ leksemi işlədilir. *Məs.: Keçi balası təzəcə doğulənən bir-iki həftəsində qıdix’ ədda:r.*

Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialekti, Şərur, Babək, Şahbuz şivələrində “qıdix // qıdix” [2, s. 53] “yeni doğulmuş keçi balası”, Gəncəbasar şivələrində dığı//düyer [7, s. 37], Qərb qrupunda dıqı // cıqı // dıqı “1-3 aylıq keçi balası”, Dərbənd dialektində qadaybala//qaday [1, s. 255] – 1. bir-üç aylıq keçi balası; 2. bir illik keçi balası, qaraçay-balkar dilində qıday//qoday (buyuzsuz keçi), kumık dilində quday (oğlaq), tatar dilində kadja (keçi) şəklində, eyni və ya az fərqli fonetik tərkibdə, yaxın mənalarda işlənərkəndir.

Sözə Türkiyə türkcəsinin şivələrində gidik, gıdih [3, s. 233], korud//guduk [6, s. 203], Toqat şivəsində qıdih, Keban, Baskil və Ağın ətrafı şivələrində gidik [3], Ərzincan şivələrində gidik//gudik, Van, Bitlis, Bolu, Əskişəhər, Zonquldağ şivələrində gıda [3] şəklində, eyni mənada rast gəlinərkəndir.

Bizcə, bu ad qədim türkmənşəli leksik vahidlərimizdən biridir. Belə ki, Z.Xasıyev öz tədqiqatlarında bu sözün cıqı//dıqı [7, s. 52] şəklində Qazax dialektində işləndiyini qeyd etmişdir. Fikrimizcə, qeyd olunan “cıqı” və “dıqı” sözlərində səslərin yerdəyişməsi (metateza) hadisəsi (qıdı – dıqı – R.Z.) baş vermiş və “qıdı” sözü “dıqı” şəklinə düşmüşdür. Əgər “cıqı//dıqı” sözlərinin müasir Azərbaycan dilinin Culfa şivələrində bir qədər fərqli fonetik tərkibdə cıqıqı//cıqıqış // cıqılı//çıkqılı // dıqıqı//dıqıqılı şəklində – kiçik, balaca, bir az, bir qədər mənalarında işləndiyini nəzərə alsaq, onda “qıdıx” sözünün mənşəyində dayanan əsas mənənin “kiçik, az, balaca” olduğunu söyləmək olar.

Bəhs olunan dialekt və şivələrdə “iki-on aylıq keçi balası” mənasında işlənən oğ-ləğ//oxləx//oğlağ (ə.k.k.) sözünün təhlili də maraqlıdır. Məs.: *Bizzər keçi balası üşnən umbir ay arasında olanda oğlağ, ya da bəzi kətdərdə oxlax de:rix*. Bu leksem Naxçıvan dialekti, Şahbuz şivələrində oxlaq//oğlağ [2, s. 66], Babək şivələrində oğlax//uğlax “altı aylıq erkək bala”, Azərbaycan dilinin Qərb qrupu dialekt və şivələrində oğloman//oğlaxman [7] “altı aylıq dişi bala”, Gəncəbasar şivələrində oğlax [7, s. 60] “bir yaşa qədər keçi balası”, Çənbərək və Karvansaray şivələrində oylax//oğlax [10, s. 253] “6 aylıq bala”, Meğri şivələrində o:lax//uğlax//ovlax “1 yaşa tamamlanmış keçi”, Yardımlı şivələrində oğlağ “5-6 aylıq erkək bala”, Şəki dialektində o:lax//oğlax “altı aylıq bala”, Dərbənd dialektində mudur [1, s. 237], Cənubi Azərbaycan dialektlərində oğloman “bir bala doğan keçi” şəklində, eyni və yaxın mənalarda işlənir. Şərqi Türküstan Uyğur dialektlərində oğlaq//ogla:q [4, s. 466] – 6 aylıq bala, M.Kaşğarının “Divani-lüğət-it türk” sözlüyündə oğlak [9, s. 422] “6 aylıq bala”, “İbni-Mühənnə lüğəti”ndə oğlak [8, s. 52] “6 aylıq bala”, Türkiyə türkcəsinin Niğdə şivəsində oğlak, Urfa şivəsində oğlah, Özbək dilinin “Tarjumon” abidəsində oğalak [14, s. 108] şəklində nəzərə çarpmaqdadır.

Müasir Azərbaycan dilinin, eyni zamanda ayrı-ayrı türk dillərinin dialekt və şivələrində “oğlaq” sözünün müxtəlif fonetik tərkiblərdə mövcudluğu qeyd olunsa da, onun etimoloji, linqvistik təhlilinə rast gəlinmir. Fikrimizcə, müasir şivələrimizdə sadə söz kimi işlənən “oğ-laq” tarixi-etimoloji baxımdan quruluşca düzəltmə olmuşdur. Bizcə, bu söz “oğ – ağ” feil kökü və müasir Azərbaycan dilinin, bir sıra türk dillərinin dialekt və şivələrində söz yaradıcılığında iştirak edən -laq//lak şəkilçisinin birləşməsi ilə yaranmışdır. “Oğlaq” sözünün kökündəki “ağ” feili müasir dialekt və şivələrimizin əksəriyyətində müşahidə edilə bildiyimiz a ≈ o səsəvzənlənməsi ilə fonetik dəyişikliyə uğramış və “oğ” şəklinə düşmüşdür. Dilimizin leksikasının arxaik fondunda yer alan “ağmaq” feili “yüksəlmək, ucalmaq, böyümək” mənalarını ifadə etmişdir. Buna həm bir sıra klassiklərimizin yaradıcılığında, həm də bəzi məsəl, deyim və ifadələrdə rast gələ bilirik. Nəsimi yaradıcılığında aşağıdakı beytə diqqət yetirək:

Lövhi ixtlas eylədirsə könlünü, ey müttəqi,

Kürreyi-rəhmanə **ağdın**, getdin ərsə Allahı gör

Göstərilən beytdə ağdın (ağmaq) sözünün qeyd edilən mənada işləndiyini aydın görmək mümkündür. Bundan başqa “nəslin ağsaqqalı və ağbirçəyi” (böyüyü – R.Z.); “böyüklərin üzünə ağ olmaq” (dil qaytarmaq, qabarmaq – R.Z.); “ağac” (ağ-aç-yüksəlib açan – R.Z.) və s. bu kimi misallarda “ağ” sözünün leksik mənəsinin qorunduğunun şahidi oluruq. Oğlaq sözünün yaranmasında iştirak edən -laq, lak şəkilçisi isə müasir Azərbaycan dilinin Şahbuz şivələrində daylax [2, s. 23], Yardımlı rayon şivələrində day//daylax, Türkiyə türkcəsinin Çorum və Kastamonu şivələrində taylak [3, s. 258] sözlərinin yaranmasındakı rolunu nümunələrdə əyani şəkildə görürük. Onda bu faktlara əsaslanaraq deyə bilirik ki, “oğlaq” sözü keçi balasının qıdıxlıqdan bir-üç aylıqdan on aylığa doğru böyüməsini (yüksəlməsini – R.Z.) ifadə etməkdədir.

Naxçıvan şivələrində qarşımıza çıxan çəpiş /çəpiş sözü “altı aydan bir yaşadək bala” mənasını bildirir. *Məs.: Geçi:n bi yaşda balasına çəpiş de:rix’.*

Çəpiş sözü Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində müxtəlif mənalarda qeydə alınmışdır. Cəbrayıl şivəsində üç aya kimi keçi balası [7], Qazax dialektində altı aylıq keçi balası, Quba dialektində altı aylıq dişi keçi balası [12, s. 206], Bakı dialektində birillik dişi keçi, Şahbuz şivəsində birillik keçi balası, Azərbaycan dilinin Qərb qrupu dialektlərində altı aydan 1 yaşadək keçi balası [7, s. 49], Gəncə dialektində 5-6 aydan bir yaşadək erkək və ya dişi keçi balası [7, s. 32], Meğri şivəsində çəpiş “1 yaşlı keçi”, Çənbərək, Karvansaray şivələrində çepic [10, s. 269], Şəki dialekti və Yardımlı şivələrində çəpiş şəklində eyni və yaxın mənalarda işlənir.

Bu leksik vahid müxtəlif fonetik tərkibdə və yaxın mənə çalarlarında türk dillərinin bir çoxunda işlənir. *Məs.: Özbək dilinin Səmərqənd şivəsində çıbiç altı aylıq keçi balası, Qaraqalpaq dialektində “çibiş//çipiş//şibiş” altı aydan 1 yaşa qədər keçi balası [14, s. 12], Qırğız dilində çəbiç “ikiillik keçi”, Türkmən dilində çəbiş “altı aydan bir yaşa qədər keçi balası”, Türkmən dilinin Əmrəli dialektində “çeviş” [13, s. 103], Ərdəbil şivələrində “çəpiş” şəklindədir. Keçi balasına verilən bu ad Türkiyə türkcəsinin Qars, Çoruh, Ərzurum şivələrində çəpiş [6, s. 239], Kırşehir, Yozqat, Kayseri şivələrində çəbiş [3, s. 228], Sivas və Tokat şivələrində çəpiş, Şimal-Şərqi Bolqarıstan Türk şivələrində çəpiş, Kastamonu şivəsində isə çepic “yaşlı keçi” şəklində işlənməkdədir.*

“İki yaşlı erkək keçi” mənasında işlənən təkəş//təkə sözü də Naxçıvan şivələrində geniş yayılmışdır. *Məs.: Təkəşdər iki yaşda, həm də cannı, cüssəli o:r.* Müasir Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən bu leksem dilimizin digər dialekt və şivələrində də geniş yayılmışdır. Belə ki, Azərbaycan dilinin Meğri şivələrində təkə//təqiş, Qərb qrupu dialektlərinə təkə “sürünü çəkən yaşlı erkək keçi”, Çənbərək və Karvansaray şivələrində təkə [10, s. 253] – “törədici”, Quba dialektində təkə [12, s. 206] “çox yaşlı erkək keçi”, Lerik şivələrində təkə “erkək keçi” şəklində, eyni mənada işlənir. Söz Türkmən dilinin Əmrəli dialektində teke [13, s. 103], Özbək dilinin XIV əsr abidəsi olan “Tarjuman” abidəsində teke//tekeçük [14, s. 127], M.Kaşğarının “Divani-lügət-it türk” sözlüyündə teke [9, s. 595], “İbn-Mühənnə lügəti”ndə təkə [8, s. 70] şəklində, eyni mənada işlənməkdədir.

Təkə sözü müxtəlif yer, titul bildirən ifadələrdə ən qədim zamanlardan işlənməkdədir. Belə ki, Culfa rayonu ərazisində Təkə qalası. F.Rzayev bu sözün etimologiyasını verərkən sözə “təkələrin çox olduğu qala” kimi yanaşmışdır. Fikrimizcə, bu söz – başçıya, xaqana aid qala kimi də izah oluna bilər. M.F.Axundov yaradıcılığında Təklə Muğan obası, bəzi qədim türk tayfa adlarında – Təkə türkmən boyları və s. işlənir. Bizcə, təkə sözü tək//təg kökü və “ə” formatı ilə yaranan ən qədim türkmənşəli leksik vahidlərimizdən biri olub – ulu, böyük, öncül mənasında iki yaşlı erkək keçiyə verilən addır. Fikirlərimizi əsaslandırmaq üçün qədim yazılı abidələrimiz, dastanlarımızda işlənən bəzi sözlərə diqqət yetirək.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Trabzon təkuru [11, s. 49] “başçı, rəhbər, hökmdar” mənasında, “Divani-lügət-it türk”də tegin [9, s.38] “xaqan oğlu, rəhbər”, teg [9, s. 37] “qalxmaq, çatmaq, ermək, yüksəlmək” mənasında, Orxon-Yenisey yazılarında tigin “hökmdar oğlu, başçı”, Kültigin [4, s.14-15] və s. ad və titullarda da tek//teg//tig komponentinə rast gəlinir.

Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz sözlərdə işlənən şəkilçilərin məhsuldar və ya qeyri-məhsuldar formada müasir Azərbaycan dilində işləndiyinin şahidi oluruq. *Məs.: “Tək-ur”* sözündə işlənən “ur⁴” müasir dilimizin qrammatikasında fellərdən isim düzəldən “gəlir” (mənfəət mənasında) qeyri-məhsuldar şəkilçilərdəndir. Eyni zamanda bu komponenti qədim şumer

yazılarında “erkək, igid” mənalarında müstəqil söz kimi işlənir. Deməli, təkur – başçı olan igid, kişi mənasını daşıyır. Tig+in sözündəki “in” şəkilçisi müasir dilimizdə feillərdən isim düzəldən “əkin, biçin, səpin” və s. məhsuldar şəkilçilərdəndir. Göstərilən bütün nümunələrə əsaslanaraq deyə bilərik ki, təkə sözü “başçı erkək, sürüyə rəhbərlik edən erkək keçisi” mənalarında dialekt və şivələrimizdə işlənəkdədir.

Dübir//dübür//dıdır//dıdır (ək.k.) – 2 yaşlı burulmuş erkək keçisi. *Məs.: Dübir iki yaşdı burulmuş erkək keçiyə de:rix’ (Ənd.)*. Bu söz həm Naxçıvan qrupuna daxil olan, həm də dilimizin başqa dialekt və şivələrində müxtəlif fonetik tərkibli, lakin əsasən eyni mənalı kəlmələrlə ifadə edilir.

Belə ki, sözə Naxçıvan dialektində dübür [2, s. 26], Babək şivəsində dübir//dıdır [2, s. 214], Meğri (Mehri) şivəsində dübür “iki yaşlı ətlik erkək keçisi”, Quba dialektində buruğ//sis [12, s. 206] “Bir yaşdan yuxarı erkək keçisi”, Yardımlı şivələrində dıdır “bir yaşdan yuxarı keçisi”, Ağdam, Cəbrayıl şivələrində dıdır “ikiillik erkək keçisi”, Qərb qrupu dialektlərində bu mənada qəç [7, s. 53], Çənberək və Karvansaray şivələrində dıdır [10, s. 253], Lerik rayon şivələrində dıdır, Gəncəbasar şivələrində dıdır [7, s. 37] şəklində rast gəlinməkdədir.

Aparılan araşdırmalar zamanı “dübür” adının hansı mənşədən yaranması, fars mənşəli “dü” və türkmənşəli “bir” komponentinin birləşməsiyləmi yarandığı diqqətimizi çəkməkdə idi. Əksər təsərrüfat adamları bunu farsmənşəli “dü” yəni “iki” və “bir” sözlərinin birləşməsi ilə yarandığını qeyd etməklə “iki yaşlı keçisi” kimi səciyyələndirirlər. Fikrimizcə, tarixin ən dərin laylarından üzvi bəri heyvandarlıqla məşğul olan, təsərrüfatın bu sahəsini öz həyatının bir parçasına çevirən və zəngin leksikaya malik ulu türk tayfaları saxladıkları heyvanın adını yad bir dildən almağa ehtiyac duymazdı. Çünki yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi keçisi türk tayfalarının müqəddəs totemlərindəndir. Onun üçün də bu sözün etimologiyasının izahının türk dilində verilməsi, tapılması daha önəmlidir. Bu məqsədlə apardığımız araşdırmalar zamanı bizi düşündürən bu problemə qismən də olsa cavab tapa bildik. Belə ki, M.Kaşğarının “Divani-lüğət-it türk” əsərində “bir neçə, bir-iki” mənasını ifadə edən “dük” və “dükming” – “bir-iki min” [9, s. 116] kimi türkmənşəli leksik vahidləri ilə qarşılaşdıq ki, dialekt və şivələrimizdə işlənən “dübür” sözünün də eyni kökdən yaranmasını ehtimal etmək mümkündür. Yəni “dükbür” sözündə “k” hərfi düşmüş, üzi səsvəzlənməsi baş vermiş və nəticə etibarlı ilə “dübir” – “bir-iki yaşlı keçisi” anlamı meydana çıxmışdır ki, bu söz də müasir dialekt və şivələrimizin əksəriyyətində qeyd edilən mənanı ifadə etməkdədir.

Tədqiq etdiyimiz şivələrdə “çox yaşlı erkək keçisi” mənasında işlədilən erkəş//erkəç//erkəç leksiminin linqvistik təhlili də olduqca maraqlıdır. *Məs.: Erkəş geçi beşini həxliyəndi*.

Keçiləri səciyyələndirən bu ad Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialekti, Şahbuz, Şərur, Babək şivələrində eyni və ya yaxın fonetik tərkibdə və mənalarda işlənir. Bundan başqa dilimizin Gəncəbasar şivələrində erkəç [7, s. 40], Qərb qrupu dialekt və şivələrində erkəç//erkəş [7, s. 54] “ikiillik erkək keçisi”, Meğri şivələrində erkəş//erkaş “yaşlı keçisi”, Azərbaycan dilinin Tovuz, Qazax dialektlərində erkəç, Dərələyəz şivələrində erkəç “sürünün qabağında gedən 3 yaşlı erkək keçisi” mənalarında işlənəkdədir. Bu leksik vahidin də türk dilləri, onların dialekt və şivələrində işlənmə arealı və tarixi dilimizin qədim dövrlərinə təsadüf edir. Belə ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında: – Mərə, qoyun başları, erkəç! Bir-bir gəl keç!-dedi [11, s. 117], Mahmud Kaşğarının “Divani-lüğət-it türk” əsərində erkəç [9, s. 95] – ikiillik erkək keçisi, Qaraçay-Balkar dilində erkeç axtalanmış keçisi [1, s. 130], qırğız dilində erkəç “üç yaşdan yuxarı keçisi”, özbək şivələrində erkəç // erkaç keçisi [13, s. 117], türkmən

dilinin Əmrəli dialektində erkeç “3 yaşlı keçi” [13, s. 103] kimi forma və mənalarda özünü göstərir. Sözə Türkiyə türkcəsinin Çankırı şivəsində e:k [3, s. 217] “yaşı çox olan heyvan, keçi”, Giresun şivəsində erkeç [3, s. 319] “üç yaşını doldurmuş keçi” mənalarında rast gəlinmişdir. Erkəc//erkəç sözünün etimologiyasına nəzər salsaq, qədim türk dilli yazılı mənbələr ilə apardığımız müqayisələr belə deməyə əsas verir ki, bu söz erk – qüdrətli, güclü, tez, əvvəl sözündən yaranmışdır. Belə ki, Orxon-Yenisey abidələrində erklig [4, s. 140] sözü – qüdrətli, qüvvətli mənalarında işlənmişdir. Sözdəki – lig komponentinin müasir Azərbaycan ədəbi dilində mövcud olan -lı⁴ sifət düzəldən şəkilçinin ilkin fonetik variantı olduğunu nəzərə alsaq, onda erklik sözündəki erk komponentinin – “qüdrət, qüvvət” anlamını ifadə etdiyi aydın olar. Fikirlərimizi bir qədər də əsaslandırmaq üçün aşağıdakı nümunələrə baxaq: Orxon-Yenisey yazılarında elig –elli, ellig – dövlətli, kağanlıq – xaqanlı, kedimlig – geyimli tipli xeyli sayda söz mövcuddur ki, onlarda da -lıq komponenti -lı şəkilçisinin qrammatik yükünü daşıyır. Erkəc sözünün II komponenti olan ac//əc şəkilçiləri də müasir Azərbaycan dilində eyni və ya yaxın fonetik tərkibdə anaç // anaş qoyun, anaç toyux və s. sözlərdə işlənir. Həmçinin biz ac//aç və onun saitini itirmiş – c şəkilçisinin “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarda Buğac – buğa+c (buğa yıxan), müasir Azərbaycan ədəbi dilində “qısqanc”, “utanc” tipli sözlərdə görə bilərik.

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, Naxçıvan dialekt və şivələrində işlənən keçi adları öz zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Onların az bir qismi haqqında məqaləmizdə bəhs etmişik. Onu da vurğulamalıyıq ki, belə leksik vahidlərin müasir dilçilik kontekstində təhlili bir çox maraqlı faktların əldə edilməsinə imkan yaradır. Keçi adlarının ümumtürk leksik layında yerinin tədqiq və təhlili xalqımızın tarixi köklərinin, məşğuliyyət sahələrinin öyrənilməsi baxımından da olduqca əhəmiyyətlidir. Düşünürük ki, belə tədqiqatlar günün tələblərindən irəli gələn, olduqca maraqlı və diqqəti cəlb edən problemlərin həllinə istiqamətlənmiş mühüm addımlardandır.

*AMEA Naxçıvan Bölməsi,
E-mail: zulfuqarov_1981@mail.ru*

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti. Bakı: Elm, 2009, 448 s.
2. Azərbaycan dilinin Naxçıvan qrupu dialekt və şivələri. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1962, 326 s.
3. Caferoğlu A. Anadolu illəri ağızlarından derlemələr. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995, 288 s.
4. Emet E. Doğu Türkiyə Uygur ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2008, 519 s.
5. Əliyev Ə.İ. Azərbaycan dilinin Məğri şivələri. Bakı: Elm, 2003, 579 s.
6. Gemalmaz E. Erzurum ili ağızları: 3 cildə, III c., Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995, 381 s.
7. Xasıyev Z.Ə. Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin qərb qrupunda heyvandarlıq terminləri. Bakı: Nurlan, 2004, 146 s.
8. İbni-Mühenna luğati. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1997, 109 s.
9. Kaşğarlı M. Divani lüğət-it-türk: 4 cildə, IV c. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006, 885 s.
10. Kərimov Ş. Azərbaycan dilinin Çənberək və Karvansaray şivələri. Bakı: Nurlan, 2004, 362 s.
11. Kitabi-Dədə Qorqud. Tərtib edənlər: F.Zeynalov, S.Əlizadə. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
12. Rüstəmov R.Ə. Quba dialekti. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1961, 281 s.
13. Худайберген Ж. Туркмен дилинин Емралы диалекти. Ашгабат: Ылым, 1977, 127 с.
14. Юнисов А. Узбек теленен “Таржуман” ел язмалары. Ташкент: Фанн, 1980, 127 с.

Rashad Zulfugarov

**ABOUT THE GOAT NAMES USED IN THE DIALECTS AND ACCENTS
OF NAKHCHIVAN**

The paper has been devoted to the learning of the goat names used in the dialects and accents of Nakhchivan. The goat names used in the dialects and accents of Nakhchivan attracts attention for their richness. The researches prove that the people were busy with this field beginning from the ancient times. Among the Turkic people the goat is the symbol of provision, abundance and wealth. Therefore, along the centuries the Turkic nations had a great respect to this animal. In Novruz holiday one of the well-known people spectacles of Azerbaijanis is named “Kosa-kosa”. Here the goat described as the symbol of spring, awaking of the nature. But kechal is the image of the winter. During the fighting the goat overcomes kechal and this fact characterize the ending of the winter and the beginning of the spring. In the article the goat names used in the dialects and accents of Nakhchivan are comparative investigated with the other Turkic languages, their dialects and accents, ancient written sources and monuments and also dictionaries. The researches give opportunity to us that we say the goat names takes one of the most important places in the Turkish lexical fund. In result of these investigations the author has got some new interesting scientific facts.

Keywords: *Nakhchivan, dialect and accents, the goat names, lexica, ancient written monuments.*

Рашад Зулфугаров

**О НАЗВАНИЯХ КОЗ, УПОТРЕБЛЯЕМЫХ В НАХЧЫВАНСКИХ
ДИАЛЕКТАХ И ГОВОРАХ**

Статья посвящена изучению названий коз, употребляемых в Нахчыванских диалектах и говорах. Названия коз, употребляемые в Нахчыванских диалектах и говорах, привлекают внимание своим разнообразием. Исследованиями доказано, что люди занимались этой сферой деятельности еще с давних времён. Тюркские народы считали козу символом изобилия и достатка. Поэтому на протяжении веков тюркские народы относились к этим животным с уважением. Один из древних спектаклей Азербайджанского народа на праздновании Новруз байрам называется «Коса-коса». Здесь коза представлена как символ весны, пробуждения природы. А кечял – символ зимы. Во время борьбы победа козы над кечалом символизирует конец зимы и приход весны. В статье названия коз, употребляемых в Нахчыванских диалектах и говорах, изучены в сравнении с тюркскими языками, их диалектами и говорами, с древними письменными источниками и памятниками, словарями. Проведённые исследования позволяют сказать, что слова, связанные с названиями коз занимают важное место в общетюркском лексическом фонде. Во время исследований автор получил ряд интересных новых научных фактов.

Ключевые слова: *Нахчыван, диалекты и говоры, названия коз, лексика, древние письменные памятники.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:

İlkin variant 27.11.2019

Son variant 08.01.2020